

(Київ)

СПЕКТР АНТРОПОНІМІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА МОВЛЕННЯ ПРИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЇ ПЕРСОНАЖА В РОМАНАХ Ч.ДІККЕНСА

Метою статті є функціональний аналіз номінативних засобів, виражених власними іменами чи їх текстовими субститутами, на позначення суб'єкта мовлення в авторській ремарці при презентації комунікативної дії персонажа.

Ключові слова: суб'єкт комунікативної дії, власні назви, ідентифікуюча номінація, предикатна номінація, суб'єктивно-оцінна номінація.

This paper aims at functional analysis of nominative means, expressed by proper names or their substitutes, for speech subject nomination.

Key words: the subject of communicative action, proper names, identifying nomination, predicative nomination, qualifying nomination.

Одним із проявів антропоцентризму в художній літературі є створення образів персонажів, дії, думки й почуття яких складають основу художніх творів і “антропоцентричне підґрунтя” для зображення мікросвіту людини. Автор художнього твору використовує різні засоби для розкриття характеру персонажа, вимальовуючи його портретні характеристики, повідомляючи про його дії та вчинки, висловлювання та думки про нього та його власні, розкриваючи його внутрішній світ та стосунки з іншими героями твору. Цими інтенціями визначається і характер текстотворення.

Серед знарядь автора художнього тексту, що значною мірою впливає на подальшу інтерпретацію читачем характеру персонажа, є його номінація, яка може утворювати цілий ланцюг номінацій (гетерономінативність), що фіксують як константні, так і ситуативні ознаки. Особливості номінації та її функціонування у художніх текстах було розглянуто в роботах Е. Азнаурової, Н.Арутюнової, В.Телія, О.Кубрякової, А.Уфімцевої, В.Гака та ін. [1; 2; 3; 9; 14].

Номінація суб'єкта мовлення може бути представлена лексичними мовними одиницями з різними морфологічними характеристиками – іменниками-антропонімами (власні чи загальні назви), іменниками-неантропонімами (зооніми чи абстрактні поняття), займенниками різних розрядів, словосполученнями, синтаксичними конструкціями та низкою стилістичних засобів.

Метою нашого дослідження є класифікація та семантико-синтаксичний аналіз антропонімічного спектру номінацій персонажа з синтаксичною функцією суб'єкта мовлення у складній номінації комунікативної дії, зображуваній у тексті. Антропонімічний простір номінативних засобів неодноразово був у фокусі уваги відомих дослідників ономастичної семантики, зокрема Ю.Карпенка, В.Михайлова, Є.Отіна, О.О.Тараненка та ін., проте не досліджувався відносно зображення комунікативної ситуації чи події. Оскільки суб'єктом комунікативної дії є певний персонаж (людина чи група людей), то природним є той факт, що найчастіше для їх номінації використовуються власні назви, які є типовими одиницями ідентифікуючої семантики. У художніх текстах автор створює вигаданий антропонімікон, складники якого часто виконують функції

характеристики зовнішності, вдачі, характеру, соціального статусу персонажа, слугують засобами створення гумору й сатири тощо. Такі антропоніми мотивовані й апелюють до фонових знань читача, прецедентних імен і ситуацій [13, с.32]. Власні імена за своєю семантичною природою пристосовані для репрезентації одиничних об'єктів та виконання референційної функції. Вони характеризуються відсутністю соціально-закріпленої інформації, проте часто набувають конотативного змісту, що з'являється або в умовах контексту, або в силу певних екстралінгвістичних факторів [1, с.100].

Вибір конкретного імені чи прізвища для літературного персонажа пов'язаний з суб'єктивним вибором автора художнього твору. У текстах англійського соціального роману представлено переважно поширені імена та прізвища, типові для Великої Британії XIX століття. Причому їх основна частина не є спеціально мотивованою чи стилістично маркованою. Напр., імена David, Paul, Richards, Jemina, Louisa, Oliver, Janet і т.д. у романах Діккенса "David Copperfield", "Bleak House", "The life and adventures of Nicolas Nickleby", "Oliver Twist" та ін. не несуть жодної імпліцитної інформації і виконують виключно ідентифікуючу функцію суб'єкта мовлення. Проте у досліджуваних нами творах часто зустрічаємо випадки, коли власне ім'я персонажа, тобто одиниця ідентифікуючого типу семантики, несе певне конотативне значення та здійснює кваліфікативну характеристику носія цього власного імені. У цьому разі можна твердити про трансформацію ідентифікуючої функції власного імені в предикатну. Підтвердження цьому знаходимо у складних номінаціях комунікативних дій персонажа, ім'я якого за своєю семантикою (внутрішньою формою) не узгоджується з іншими компонентами складної номінації, зокрема прямою мовою персонажа та дієсловом у ремарці.

У романі "Life and Adventures of Martin Chuzzlewit", двох сестер названо англійськими іменами Charity ("благочинність, милість") і Mercy ("милосердя"). В ході розвитку подій у романі читач робить висновок, що значення цих імен не відповідають справжньому характеру дівчат, особливо це стосується старшої з сестер. Наведемо приклади комунікативних дій Charity та Mercy, де завдяки семантиці використаних дієслівних лексем і загальному контексті вони постають різкуватими та невитриманими у своїй комунікативній поведінці: "Little differences!" cried Charity. "Little differences!" echoed Mercy (Ch. Dickens). У фрагменті "Have you nothing else to say?" cried Charity. "Am I to be driven mad, papa? He has proposed to Mercy, not to me." (Ch. Dickens) персонаж на ім'я Charity як суб'єкт комунікативної дії показує себе злою, заздрісною та грубою, не викликає симпатії. Невідповідність номінації персонажа його мовленнєвій поведінці привертає увагу до тих рис, що спричиняють цю невідповідність.

Героїня роману "Oliver Twist" Rose Maylie (від англ. "may rose") отримала своє ім'я тому, що завдяки молодості та красі асоціюється з весняною квіткою:

"I pity you!" said Rose Maylie, in a broken voice. "It wrings my heart to hear you" (Ch. Dickens). Тут пряма мова персонажа та коментуюча авторська ремарка свідчать про те, що героїня отримала своє ім'я не лише через привабливу зовнішність, а й через ніжну, щирю вдачу.

Суб'єкт комунікативної дії може позначатися прізвищем персонажа. У текстах англійського соціального роману прізвища героїв переважно не є мотивованими, проте доволі часто зустрічаємо мотивовані номінації-прізвища з певним оцінним потенціалом. Розглянемо низку прізвищ персонажів роману "Oliver Twist", які є джерелом інформації щодо характеру їх носіїв. Персонаж на ім'я Twist (від англ. "twist") – той, що мусить згинатися, викручуватися з життєвих ситуацій. Ця номінація пояснює все життя персонажа, що рано залишився сиротою і був приречений боротися з труднощами долі, і тому набуває символічного звучання: "That's that, sir?"

inquired poor Oliver Twist (Ch. Dickens), де означення poor підтверджує ту предикатну семантику, яку передає дане прізвище в контексті сюжету роману.

Mr. Grimwig (від англ. "grim"), дійсно, завжди похмурий і має песимістичну вдачу, чому відповідають його мовленнєві та пара лінгвістичні дії: "We will," replied Mr. Grimwig, with a provoking smile; "we will" (Ch. Dickens). Mrs. Mann (від англ. "man"), жінка з "чоловічим" прізвищем, опікун сироти. Не має не лише материнських почуттів до дитини, а й в цілому має нетиповий для жінок характер: жорстока, суха в своїй мовленнєвій поведінці, небагатослівна: "Make a bow to the gentleman, Oliver," said Mrs. Mann (Ch. Dickens). Toby Crackit (від англ. "crack"), який здобув своє прізвище завдяки своєму кримінальному ремеслу в тексті роману отримує номінацію "the housebreaker", що в свою чергу виконує функціонально-ідентифікуючу роль: 1) "Double-locked and chained," replied Crackit, who, with the other two men, still remained quite helpless and bewildered. 2) "First and foremost, Faguey," said the housebreaker, "how's Bill?" (Ch. Dickens).

Для номінації суб'єкта комунікативної дії може вживатися інший вид антропоніма – прізвисько, тобто ім'я, що акумулює предикатну семантику. Безперечно, така номінація є, як правило, мотивованою і несе велике змістове навантаження. Напр., "Hard", replied the Dodger (Ch. Dickens). Тут персонаж роману "Oliver Twist" кишеньковий злодій Jack Dawkins, отримав прізвисько the Dodger "хитрун" за свої неабиякі "здібності", спритність, хитрість, підступність.

Номінація-прізвисько може бути присвоєна не лише одиничному, але й групі персонажів, яких пов'язує те спільне, що вкладене в семантику їхнього прізвиська. Такою є, наприклад, номінація Lincoln greens ("The Life and Adventures of Nicolas Nickleby"), що позначає персонажів роману Ч.Діккенса, мисливців з графства Лінкольншир, одягнених в зелений одяг. Такий одяг носили "мисливці" Робін Гуда, що також були безмежно віддані своєму ватажку, як і персонажі Ч.Діккенса своєму господарю: "To the Lady of Grogzwick!" shouted the Lincoln greens; and down their four-and-twenty throats went four-and-twenty imperial pints (Ch. Dickens). Власні імена персонажів – суб'єктів комунікативної дії можуть вживатися з означеннями, які в свою чергу несуть різне смислове навантаження: об'єктивно-інформативне або суб'єктивно-оцінне. У будь-якому разі номінації персонажів засобами власних імен у сполученні з атрибутами виконують не лише ідентифікуючу функцію, вони передають індивідуальні характеристики персонажа: ситуативні чи постійні, вже відомі або легко передбачувані чи зовсім неочікувані характеристики, тобто семантику предикатного типу в межах виконання ідентифікуючої функції. Так, персонаж роману "The Life and Adventures of Nicolas Nickleby" Тільда Прайс після заміжжя втрачає не лише дівоче прізвище, а й свій дівочий покірний характер. Вона стає більш впевненою і самодостатньою і вже є незалежною від думок і настанов своєї подруги дитинства міс Сквірс, вередливої і пожадливої: "You won't vex me, child, with such airs as these," said the late Miss Price, assuming the matron. (Ch. Dickens). На момент цієї комунікативної дії в романі Тільда Прайс носить прізвище чоловіка – Брауді. Тут основним мотивом вибору номінації the late Miss Price замість Mrs Browdie є інтенція підкреслити зміни у характері та поведінці суб'єкта мовлення; оскільки в минулому залишилося не тільки її прізвище, а й все її життя, що належало примхам подруги. Зміст прямої мови та обставина дії вдаючи матрону яскравіше контрастує з колись поступливою, слабовольною міс Прайс, а не з нинішньою міс Брауді. Таким чином, дана номінація передає складну контрастивну семантику.

Інший приклад пов'язаний з персонажем Ральфом Нікльбі, наділеним цілою низкою негативних якостей, проте номінація the artful Ralph у фрагменті, що подається нижче, вжита не для того, щоб підтвердити знання з пресупозиції, а щоб привернути увагу до нещирості висловлювання персонажа, хоча пропозиція, що міститься в прямій мові, здається досить привабливою й

однозначною для розуміння, адресат мовлення (his friend) змушує втратити пильність до змісту висловлювання: "Precisely what I told you," said the artful Ralph, turning to his friend, old Arthur. "Precisely what made me consider the thing so fair and easy. There is no obligation on either side. You have money, and Miss Madeline has beauty and worth. She has youth, you have money. She has not money, you have not youth. Tit for tat, quits, a match of Heaven's own making!" (Ch. Dickens).

У наступних двох прикладах номінація персонажа, яка складається з власної назви та означення, виконує не лише ідентифікуючу, а й характеризуючу функцію: 1) "That's it," said the open-hearted Mrs Boffin. "Lor! Let's be comfortable." 2) "Don't you see?" the ever-smiling Mrs Boffin put in. "Naturally, Miss Bella, you know" (Ch. Dickens). У даному випадку мова йде про константні ознаки персонажа – позитивні якості характеру й поведінки місіс Боффін, виражені синонімічною парою the open-hearted Mrs Boffin, the ever-smiling Mrs Boffin.

Дещо іншим є випадок, який представляють номінації the irrepressible Lavinia, the sharp Lavinia у фрагментах: 1) "And it's all very well aiming at others through convenient me," said the irrepressible Lavinia, spitefully, ... 2) "No, I won't," replied the sharp Lavinia. "I'm not a child, to be taken notice of by the strangers." (Ch. Dickens). Тут повноцінне змістове навантаження номінацій, що міститься в авторських ад'єктивах на позначення не лише настрою, поведінки, вдачі персонажа, спрямовані на розкриття та деталізацію змісту та характеру висловлювання. Тут означення у складі номінації характеризують мовленнєву поведінку суб'єкта мовлення, яка репрезентується прямою мовою, наслідком чого стає кореляція між словами суб'єкта мовлення та його характеристикою. Отже, за допомогою ад'єктива у комплексі з власним ім'ям на позначення суб'єкта комунікативної дії можна передати манеру та спосіб мовлення персонажа, зазвичай це роблять адвербалії, дієприслівникові звороти або підрядні речення способу дії. Так, героїня роману "The Bleak House", молода дівчина, отримала номінацію the snappish Judy, ("Джуді, кусюча як собака"). Це метафоричне порівняння вказує не лише на невихованість та нестерпний характер дівчини, але й характеризує спосіб мовлення, дає можливість почути "гавкіт" коротких обривистих речень, що складають пряму мову персонажа. "Now! Who is it, and what's wanted?" says the snappish Judy. (Ch. Dickens). У романі "Our Mutual Friend" адвокат Лайтвуд на питання "... but might one of you be Lawyer Lightwood?" дає неоднозначну відповідь: "One of us is," said the owner of that name. (Ch. Dickens). Замість номінації власного імені вжито своєрідний субститут – the owner of that name – словосполучення-перифраз, що імпліцитно описує психологічний стан персонажа на момент мовлення: його роздратованість, нетерпимість, деяку зверхність. Заплутаність у змісті репліки персонажа є мотивом для такої вторинної номінації, що в даному випадку виконує референтну функцію. Персонаж на ім'я Fagin, за національністю – єврей, ватажок шайки кишенькових злодіїв, "на рідкість потворна і противна особа", отримує в тексті прізвисько, що базується на належності до національності – the Jew і обрана з певних суб'єктивних причин, (про це ми дізнаємося з контексту): "Are you sure?" cried the Jew: with a still fiercer look than before: and a threatening attitude (Ch. Dickens). Номінації такого типу сигналізують про певну дистанційованість позначуваного персонажа від мікросвіту основних героїв твору.

Увесь спектр власних імен персонажів-суб'єктів комунікативних дій свідчить про їх різну функціональну та прагматичну спрямованість. Ефективність ідентифікуючої номінації визначається її властивістю встановлювати контакт між іменем та об'єктом денотації. Ефективність предикатної номінації – мірою відповідності її значення атрибутам предмета. Ефективність предикатної номінації градується: вона може бути більш чи менш точною, влучною. Предикатна номінація у вигляді власних імен та прізвиськ, наповнених особливим конотативним значенням, прізвиськ –

своєрідних влучних субститутів власних імен, номінативних комплексів, що містять власні імена та ад'єктиви, – може вживатися для ідентифікуючих цілей.

До виключно ідентифікуючих номінацій відносимо імена та прізвища персонажів. Проте власним іменам притаманна не лише денотативна функція індивідуалізації, а й певна прагматична спрямованість. Наприклад, у романі Ч.Діккенса юнак Ніколас Нікльбі позначається Mr Nickleby, а не його дядько – носій цього ж прізвища, старший за віком та вищий за соціальним станом. Дядько Ральф іменується Ralph на підтвердження його негідності, підлості, низькості. А маленький Олівер Твіст з одноіменного роману завжди Oliver, не лише через свій вік, а через експліцитно виражені співчуття, близькість, симпатію автора до свого персонажа.

Власні імена в межах атрибутивних комплексів трансформуються з винятково ідентифікуючих в розряд емоційно-оцінних: ... inquired the poor Oliver чи змісто-утворюючих: Oliver, more dead than alive gasped out ..., що виконують функцію предикатних номінацій, спрямованих на викриття суттєвих рис персонажа. Суб'єктивно-оцінні предикатні номінації, як правило, повністю корелюють зі змістом прямої мови.

Отже, можна зробити висновок про те, що мовна практика соціального роману XIX ст. характеризується широким спектром номінацій суб'єкта мовлення у межах складної номінації комунікативної ситуації (події). Домінуючим засобом у ній виступає власне ім'я суб'єкта мовлення, тобто об'єкта референції, яке під впливом семантики інших компонентів комунікативної ситуації (зокрема, прямої мови) набуває ознак одиниць предикатної семантики. Означення у складі номінації суб'єкта мовлення може позначати як константні, так і ситуативні ознаки суб'єкта мовлення. Перспективою даного дослідження є аналіз засобів номінації інших компонентів комунікативної ситуації у світлі ідей теорії номінації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азнаурова Э. С. Стилистический аспект номинации словом как единицей речи / Языковая номинация (Виды наименований): [коллективная монография / отв. ред. Б. Серебренников, А. Уфимцева]. – М.: Наука, 1977. – С. 86–129.
2. Арутюнова Н. Д. Номинация и текст / Языковая номинация (Виды наименований): [коллективная монография / отв. ред. Б. Серебренников, А. Уфимцева]. – М.: Наука, 1977. – С. 304–357.
3. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека 2-изд. испр. / Нина Давидовна Арутюнова. – Москва: Языки русской культуры, 1996. – 896 с.
4. Арцишевська А.Л. Лінгвопрагматична типологія репрезентуючого компонента в системі форм репродукції чужої мови (на матеріалі оповідань ХХ століття): автор. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 “Германські мови” / А. Л. Арцишевська. – Львів, 2001. – 26 с.
5. Бияк Н.Я. Особливості найменувань осіб в українській художній прозі та збереження їх функцій у німецькомовних перекладах: автор дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 “Українська мова” / Н. Я. Бияк. – Івано-Франківськ, 2004. – 29 с.
6. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки. Изд. 2-е, доп. / Елена Михайловна Вольф. – Москва: Едиториал УРСС, 2002. – 259 с.

7. Гак В. Г. К проблеме гносеологических аспектов семантики слова: "Вопросы описания лексико-семантической системы языка. Тезисы докладов". – Москва, 1971. – С. 96.
8. Голубева Н. А. Номинация и когнция (опит когнитивного описания номинативной системы языка) / А. Н. Голубева // Вестник Нижегородского университета Н.И.Лобачевского. – 2008. – № 6. – С. 217–223.
9. Кубрякова Е. С. Теория номинации и словообразование / Языковая номинация (Виды наименований): [коллективная монография / отв. ред. Б. Серебренников, А. Уфимцева]. – М.: Наука, 1977. – С. 222–304.
10. Петрова О.В. Особливості номінації в псевдонімії німецької та української мов: автор. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.17 "Порівняльно-історичне та типологічне мовознавство" / О. В. Петрова. – Донецьк, 2005. – 20 с.
11. Радзівська Т.В. Комунікативно-прагматичні аспекти текстотворення: автор. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.02.15 "Загальне мовознавство" / Т. В. Радзівська. – Київ, 1999. – 33 с.
12. Радзівська Т. В. Текст як засіб комунікації / Радзівська Т.В. – К.: Ін-т української мови, 1998. – 192 с.
13. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
14. Уфимцева А. А. Лексическая номинация (первичная нейтральная) / Языковая номинация (Виды наименований): [коллективная монография / отв. ред. Б. Серебренников, А. Уфимцева]. – М.: Наука, 1977. – С. 5–86.
15. E. Cassirer An Essay on Man. The Language of Wisdom and Folly. Background Readings in Semantics / Ernest Cassirer. – San Fransisco, 1967. – P.26.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Dickens Ch. Bleak House. – London: David Campbell Publishers Ltd, 1991. – 791 p.
2. Dickens Ch. Oliver Twist. – London: David Campbell Publishers Ltd, 1992. – 402 p.
3. Dickens Ch. Our mutual friend. – London: David Campbell Publishers Ltd, 1992. – 642 p.
4. Dickens Ch. The life and adventures of Martin Chuzzlewit. – New York: Cambridge University Press, 1982. – 807 p.
5. Dickens Ch. The life and adventures of Nicolas Nickleby. – London: David Campbell Publishers Ltd, 1992. – 718 p.